

ИВАН ПАУНОВСКИ МЕЧТАТЕЛИТЕ НА ДОСТОЕВСКИ

chitanka.info

Повестта „Бели нощи“ е отпечатана в края на 1848 г. Още трагедията не се е разразила, но след няколко месеца само, през април, Достоевски ще бъде арестуван, затворен в Петропавловската крепост и осъден на смърт. Едва в последните минути преди разстрела присъдата е била заменена по заповед на Николай I, палача на декабристите, с четири години каторга и по-нататъшна безсрочна служба в чин редник.

Вече осъдените били откарани на Семьоновския площад в Петербург и строени по трима. Вече първите трима ги вързали за коловете и покрили главите им с чулове, за да не гледат насочените дула. Достоевски стоял във втората редица. Оставали му само няколко мига живот. И едва тогава се появил царският куриер и оповестили, че царят им прощава смъртния грях.

Късно. Единият от вързаните бил изпаднал в умопомрачение след преживяния страх. Останалите не се радвали.

С тая гавра са искали да ги пречупят и да осакатят навеки душите им, но не успели. По-късно, вече отново на свобода, в спомените си Достоевски ще отбележи, че никой от осъдените участници в кръжока на Петрашевски, на утопистите-социалисти, не проявил в страха си признаци на разкаяние. Това му направило дори по-силно впечатление, отколкото садизмът на екзекуторите. И тъкмо затова може би, когато редактирал „Бели нощи“ за второ издание, махнал думите на главния герой, на Мечтателя, че страхът от близостта на наказанието кара престъпника да се разкайва и да тръпне от угризения на съвестта. Петрашевци не са били разбира се, обикновени престъпници, а политически дейци, готови да умрат за убежденията си. По време на Каторгата обаче Достоевски се убедил, че и криминалните не се каят за извършеното.

Когато пише „Бели нощи“ Достоевски е на двадесет и седем години, но бил вече известен млад автор, главно с „Бедни хора“, а и с други няколко разказа и повести, които критиката никак не одобрявала. Белински писал, че в тия следващи произведения Достоевски, види се, напразно „иска да примири Хофман с Гогол и Марлински“. Имало и по-резки мнения — че са неясни, многословни и дотегливи до отвращение. Сега може да кажем, че критиците не са били съвсем прави, но на тях често им се струва, че и талантливите книги бледнеят пред изкуството и бурната съвременност. Пък и трудно биха могли да предвидят, че Достоевски ще стане един ден световен писател и

нишките на неговата гениалност ще се проследяват още в ранните му работи.

„Бели нощи“ направили все пак по-различно впечатление тогава с поетичната си атмосфера, с изящното си, по думите на писателката Е. Тур, изпълнение, с нравствената чистота и странната душевност на героите. А. Д. Дружинин, прочут и влиятелен на времето си литератор, се съгласил — с известни уговорки за недостатъците в повестта, — че наистина има, и особено в Петербург, цяла една порода такива млади люде, които са и добри, и умни и нещастни въпреки всичката си добрата и ум, при цялата непретенциозност на скромните си потребности. Те неусетно и до крайност се привързват към своите въздушни замъци. От гордост, от скука и самота.

Сигурно така е било и непременно е имало такива хора, както и сега ги има. Те са и горди, те и скучаят и страдат, а усещането за самота понякога ги зазижда в тия прословути въздушни кули, но това не е мечтателството, за което ни разказва писателят. То е друго, то е болест на обществото, а не само склонност на характерите. Съществено е, разбира се, че от нея боледуват най-вече хора, които са по натура „слаби, женствени, нежни“, както пише Достоевски в тогавашните си фейлетони „Петербургска летопис“. Но той изрично добавя, че „всички ние сме повече или по-малко мечтатели“. И не сочи гордостта или скуката за причини, а обстоятелството, че в Русия няма интереси, които да обединят разслоената маса и да премахнат убийствените противоречия — духовни и материални. Общественото устройство пречи на отделния човек да изяви своите природни заложби. Тъкмо затова у някои личности, продължава Достоевски, жадни за дейност, жадни за непосредствен живот, се заражда малко по-малко оня особен вид мечтателство, което превръща човека в някакво „същество от среден род — мечтател...“ Почти със същите думи говори за мечтателството и героя на „Бели нощи“. Между спомените на Достоевски в „Петербургски съновидения в стихове и проза“ и саморазглеждането на героя в повестта непрекъснато намираме също такива успоредици. Не казва ли Достоевски, че младежкото мечтателство го било пречиствало, било му необходимо и като на художник? Мислено се въобразявал ту като Перикъл, ту като Марий, ту като герой на Валтер Скот, а Мечтателя бълнува за приятелство с Хофман, за Вартоломеевата нощ, за участие в превземането на Казан

от Иван Грозни и за всичко, което му помага да се чувства „художник на своя живот“.

Сходни са и разочарованията им от мечтателството. Достоевски пише, че покрай него бил пропуснал едва ли не цялата си младост, а Мечтателя съди себе си още по-строго и неслучайно казва на своята събеседница, че се бои от времето, когато ще излинеят и самите мечти, някак ще помръкнат поривите на измислицата и тогава, лишен окончателно от способността си да бяга от действителното към фантастичното, ще трябва да се запита: какво направи от себе си, къде погребва най-хубавото си време? И ще изпита напълно ужаса, че предчувствията са се оправдали, че цялото сладостно и коварно мечтателство е било едно нищо, една „глупава, кръгла нула“.

Така погледната, повестта „Бели нощи“ е по-скоро погребален мотив, отколкото възторжен и поетичен химн на мечтателите и мечтателството. Но нима то е само опият за техните „слаби нерви и болезнено раздразнена фантазия“? Или най-много — едно бягство и протест срещу действителността, която иска да ги погълне и стрие в челюстите на битието, бунт, но някак немощен и обречен?

Истинското, великото мечтателство у двамата започва едва след срещата на Мечтателя и Настенка. То не е предишната игра на въображенията им и призрачните, книжни представи за неща и хора, а тепърва се поражда в житейското им общуване и разговори, за да се разгърне постепенно в драмата на техния любовен роман. Не любовен в обикновения смисъл на думата и точно в това се състои свръхидеята на Достоевски: да проследи до тънки подробности чувствата на тия две същества и сближаването им по неznайните пътища на най-сърдечните човешки отношения, за да възмогне тая тяхна любов до недосегаеми нравствени висоти, да я покаже почти неземна и да раздели героите тъкмо защото една такава любов е невъзможна още на тая земя и в тая действителност. „Бели нощи“ е мечтателство за бъдещите хора, за друг обществен свят. И когато Настенка възкликва: „Защо хората не живеят като братя?“ — това някак избистря представите ни за тая мечтана действителност като братство между всички човеци, но същевременно подсказва и нейната отдалеченост.

В това противоречие между идеал и действителност протичат белите нощи на героите. Отначало те някак инстинктивно се стремят към този неосъзнат идеал. Обещават си, че няма да се влюбват, за да

избягнат обичайното, все познатото и дори пошлото между мъж и жена. Сетне разказват всеки за своя живот и се разкриват напълно един пред друг. Изяснява се не само красотата, но и сродството на душите им и тогава любовната им връзка става неизбежна, почти осъществима, въпреки че старателно не говорят за това, докато най-сетне мълчанието се превръща в болка. Те признават чувствата си, за да изживеят оня миг действително щастие, който е предостатъчен, за да изпълни със смисъла си цял човешки живот. Това е миг, изтръгнат от бъдещето. И тутакси двамата се мъчат да го приспособят към сегашните си обстоятелства: как ще заживеят, как ще вземат и бабата на Настенка и даже двете прислужнички. И после разбират, че това е неосъществимо. Настенка има вече такава земна любов — тя чака годеника си, бившия квартирант, и с него е дала дума да свърже живота си. Тя дълбоко чувства, че Мечтателя е по-добър от него, по-близък и с отчаяние се пита: „Защо той не сте вие“, а после, в писмото си — „Защо вие не сте той?“ Тя повече обича Мечтателя, защото не само братски е разкрил сърцето си пред нея, но и нейното разбито, измъчено сърце великодушно е приютил в себе си... Въпреки това обаче сближаването на Настенка и Мечтателя би означавало вина спрямо другия, егоистично разрешение на идеала за човешко общуване.

Но, разбира се, че причината не е в този своеобразен любовен триъгълник. Можем да си представим, че между Настенка и Мечтателя нямаше трето лице. Все едно тяхната любов би била само един мираж, продължение на предишното, измисленото, опровержимото. Истинското ѝ съществуване зависи от всички други хора, от цялото общество. А знаем, че в него хората не живеят като братя и не е дошло времето, когато всеки ще обича другите като самия себе си. Неслучайно казва Настенка, че не би могла да обича и Мечтателя, и годеника си. Не би могла по един и същи начин, защото са различни чувствата ѝ към единия и към другия. Това раздвоение показва несъвместимостта на идеал и живот.

В „Бели нощи“ Достоевски е устремен към най-висшия, най-съкровения образ на любовта и братството между всички хора на земята. Фанатично е бил привързан към учението на утопистите-социалисти, защото смятал, че то ще победи много скоро. По време на каторгата се разколебава и сетне отхвърля идеята, че ако се промени

строят, ще се усъвършенствуват и отношенията в обществото. До края на живота си е убеден, че революцията не ще ни приближи към века на съвършената човешка личност. В това е трагедията на неговия писателски мироглед.

Иван Пауновски

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.